

L'ESCOLA FETA HISTÒRIA

MARIA JESÚS LLINARES CISCAR

1. Introducció

L'escola actual està immersa en una societat informativament globalitzada que cada vegada és més complexa, i està oberta a molts recursos que tenen com a suport la tecnologia. Aquesta escola té més mitjans específics i culturals que l'escola d'ahir, ja que les formes de vida de la mateixa societat i els plantejaments de l'educació han canviat. Per això, conèixer el seu desenvolupament i les referències que l'han definit pot ajudar a entendre millor la seua funció, que ha ampliat els mecanismes de participació social, però al mateix temps s'ha allunyat físicament i humanament de les poblacions.

Ara bé, cal assenyalar que l'anàlisi d'aquest procés i de les forces que l'han configurat aporten informació de com la societat afavoreix l'estructuració de l'escola, i com aquesta presta suport i hi col·labora.

L'escola que volem recordar i descriure ací és aquella que perdura en la memòria de les persones majors, i és la que determina les referències culturals que ajuden a comprendre qui som, alhora que explica també la funció que la societat li ha assignat al llarg dels anys.

La seua evolució correspon a un període de temps en què les transformacions que hi ha hagut en l'Administració, en els intel·lectuals i en els pares han anat definint diferents rols que han originat que fóra considerada un instrument per a aconseguir els canvis proposats. Des de aquesta perspectiva, l'escola es veu com una institució de transmissió de coneixements i de valors culturals que actua com a transformadora del seu context, executant papers innovadors.

Les característiques d'aquestes innovacions les trobem en l'evolució de les referències socials, econòmiques i dels mateixos sistemes de valors, tant a nivell

general com a nivell local; per tant, l'escola que anem a analitzar pertany a una societat diferent de l'actual, i encara que l'espai físic és el mateix —les poblacions de la Valldigna—, el socioeconòmic ha canviat. Per això, cobra actualitat en aquests moments saber els mecanismes que ajuden a identificar-la com un instrument de canvi de la Valldigna.

En aquest context, trobem que, segle i mig arrere, aquesta zona era eminentment rural, tant en la seua producció, que era bàsicament agrícola, com en les seues formes de vida, que estaven impregnades d'un ruralisme bàsic en què els rols socials i professionals estaven molt definits i on l'escola participava d'aquesta condició rural. Però, al llarg dels anys, açò va anar canviant, motivat tant per les referències externes (canvis a nivell d'Estat) com internes (canvis en la manera de entendre l'escola i el seu paper).

A més, cal dir ací que l'escola d'ahir tots la recorden amb nostàlgia, ja que el temps ha anat filtrant i dulcificant els records que s'afermen en la memòria de les generacions majors, en els seus testimonis i en els documents gràfics i escrits que tenen.

Amb aquestes referències inicials, el present treball pretén contribuir al coneixement del procés d'escolarització desenvolupat durant la segona meitat del segle XIX i part del XX, en un determinat espai geogràfic, socioeconòmic i cultural concret, com és la Valldigna. S'hi compara la normativa jurídica amb la realitat social i escolar per a poder demostrar el constant desfasament que hi havia entre la teoria i les diferents disposicions legals educatives, amb els resultats reals aconseguits.

I així, l'anàlisi i la revisió de l'evolució dels descriptors del sistema escolar (ràtio nombre d'escoles / nombre d'alumnes, nombre de professors, nombre d'analfabets, pressupostos municipals dedicats a l'ensenyança...) a les comunitats agrícoles de Barx, Benifairó, Simat i Tavernes, poblacions que formen la Valldigna, ens ha ajudat a comprendre millor el procés d'escolarització en aquest territori, amb altes taxes d'analfabetisme i contínues dificultats per a dur a terme una oferta pública d'ensenyança.

L'estudi vol acostar la realitat escolar d'aquesta comarca en un període de temps decisiu dins del marc legal educacional, considerant la dimensió política, donada per les normes legislatives, i la dimensió cultural, pel posicionament que els intel·lectuals van prendre davant del problema de l'escolarització.

2. Objectius del treball

En aquesta investigació, l'objectiu principal ha sigut, primerament, l'estudi de l'escolarització a la Valldigna, analitzant els aspectes més rellevants d'aquest procés mitjançant la identificació, l'organització i la sistematització dels descriptors del sistema escolar que es van desenvolupar dins d'un entorn complex de fenòmens socials, polítics, religiosos i culturals amb què estaven interrelacionats. Considerant açò, hem arreplegat dades concretes sobre les escoles que aportaven informació de les característiques pròpies del fenomen educatiu i de l'ambient escolar, al mateix temps que es contrastava amb la informació proporcionada pels educadors i alumnes contemporanis d'aquesta època i que encara viuen actualment.

Uns altres punts d'estudi han sigut l'evolució de l'oferta escolar, la situació socioprofessional dels mestres i el paper dels municipis en relació amb les obligacions que tenien amb el professorat i amb les escoles existents a les seues respectives poblacions.

D'altra banda, la investigació intenta comprovar *in situ* el compliment de l'obligatorietat escolar, l'assistència real a classe, l'estat de les deficientes instal·lacions materials de les escoles i l'expansió de les activitats extraescolars.

En relació amb l'alfabetització i l'educació d'adults, s'estudia el desenvolupament dut a terme a les poblacions d'aquest territori, i que ens mostra alguns trets característics que ajuden a identificar els senyals d'identitat de la Valldigna relacionades amb el fet educacional que tant contribueix a la formació de la personalitat dels pobles.

3. Una aproximació etnogràfica per a l'estudi de l'escola d'ahir a les comunitats rurals de la Valldigna

La visió del context del procés d'escolarització a la Valldigna s'organitza mitjançant un enfocament etnogràfic, amb una interpretació qualitativa dels fets educatius ocorreguts des de la Llei Moyano (1857) fins a la Llei de Villar Palasí (1970), per considerar que, a més de proporcionar dades més rellevants de la realitat escolar, ens detalla al mateix temps l'evolució que van tenir alguns descriptors del sistema escolar en aquesta comarca. Amb la seua utilització, l'estudi s'enforteix i completa la investigació, ajudant a ordenar, interpretar i explicar el món educatiu, fent al·lusió a l'entorn polític, socioeconòmic i cultural on es produeix.¹

1. GOETZ, J. P.; LECOMPTE, M.: *Etnografía y diseño cualitativo en la investigación educativa*, Ediciones

A més, també descriu i explica la realitat cultural de la zona i deixa fer inferències en el coneixement d'una societat passada que no es pot observar directament. Açò implica, d'una banda, raonar sobre evidències que es perceben mitjançant els sentits, per a arribar més enllà del que es veu i s'escolta, i així, l'anàlisi del que diuen o pensen les persones que van viure aquesta època va reflectint els comportaments i les relacions socials amb les institucions dins de l'entorn en què s'anaven desenvolupant, la qual cosa permet estudiar els instruments utilitzats en l'activitat escolar i la manera com s'organitzaven, per a arribar a conclusions sobre el context educatiu.²

I d'aquesta manera, en utilitzar conjuntament les dades dels documents escrits i de les informacions orals de les persones que van viure aquesta època, hem reconstruït l'ambient educatiu, i hem observat no sols com va anar evolucionant la jornada escolar, sinó també com cada poble de la Valldigna va solucionar els problemes que anaven sorgint en posar en pràctica el procés d'escolarització.

L'estudi de l'ensenyança des de l'etnografia ens dona la possibilitat de trobar respostes a preguntes com les següents: què caracteritza la pràctica educativa del nostre territori des de la segona meitat del segle XIX fins a 1970?; què trobem en buscar en la nostra memòria fets i dades que permeten evocar aquells dies de la nostra infància quan anàvem per primera vegada a l'escola?

Tot açò són records llunyans que mereixen ser rescatats de l'oblit perquè cobren especial importància en ser integrats al conjunt de la nostra existència, ja que no podem oblidar que els anys escolars influeixen i, en certa manera, condicionen la nostra vida adulta.

I així trobem que parlar de l'escolarització de la Valldigna és endinsar-se en les vides passades i no tan passades, és nadar en un munt de records plasmats en llibretes, és descobrir el que va ser viscut i com va ser viscut, és preguntar i obtenir respostes, és veure la vida amb uns ulls nostàlgics, ja que l'escola no sols és un edifici, ni un conjunt de gent, és molt més que tot això. Són records, experiències, amistats, valors...; és una part de la nostra vida.

Per tant, i per la complexitat de tot el que es pretén estudiar, és necessari considerar dades de diferents tipus fent que l'estudi se centre en la incorporació d'enfocaments i metodologies diferents a l'hora d'analitzar els fets i el clima escolar, unint la perspectiva pedagògica i la política amb els records de les persones que ho

Morata, SL, Madrid, 1988.

2. WOODS, Peter: *La escuela por dentro: La etnografía en la investigación educativa*, Paidós, 1987.

van viure i que aporten dades del món, dels detalls que ajuden a comprendre els diferents aspectes del procés escolaritzador d'aquest territori, alhora que permet aprofundir en l'anàlisi de l'organització dels alumnes dins de l'aula. Per això, la metodologia emprada en la investigació posa de manifest aspectes importants del treball docent, com pot ser la influència que té el mobiliari escolar i la seua distribució en la dinàmica de la classe i en la manera de realitzar les diferents activitats.

A més, la utilització d'una metodologia qualitativa contribueix a endinsar-nos millor en les característiques dels instruments utilitzats en el treball diari, la qual cosa afavoreix la reconstrucció i la comprensió del gran trencaclosques del món escolar.³

Per tant, cal destacar que no tractem de fer ací una fotografia amb detalls externs, sinó que el que pretenem és anar més enllà i analitzar l'estil educatiu, l'organització del temps i dels instruments usats en la pràctica docent, mitjançant els comentaris que fan les persones que ho van viure, alhora que s'intenta relacionar amb les condicions historicosocials en què es van desenvolupar.⁴

I d'aquesta manera la investigació, a més d'estudiar l'evolució dels descriptors del sistema escolar a la Vall d'Aiguà des d'un punt de vista objectiu i científic, també ho fa des d'una perspectiva més propera a la gent i a les seues experiències, més amena i més real, perquè l'escola no es pot separar de la gent que en forma part, i per això no podem deixar de banda les seues impressions i els seus records, les seues emocions en evocar els dies escolars que ara queden tan llunyans.

3.1. Les fons de informació

Per a desenvolupar el treball hem utilitzat com a font d'informació tres tipus de registres:

- Registre fotogràfic i d'àudio.
- Registres escrits basats en la consulta de documents oficials, periodístics i revistes especialitzades de l'època.
- Recuperació del material didàctic, dels llibres de text utilitzats, i del

3. SCHWARTZ, Howard i JACOBS, Jerry: *Sociología cualitativa, método para la reconstrucción de la realidad*. Trillas, México, 1984.

4. ERICKSON, Frederick: «Métodos cualitativos de la investigación sobre la enseñanza», en WITTRICK, M. (comp.): *La investigación de la enseñanza, II. Métodos cualitativos y de observación*, Paidós, España, 1989.

treball que feien els alumnes a l'escola, que es reflectia en les activitats de les llibretes, els quaderns de rotació de classe, els mapes, els dibuixos, els treballs manuals, les labors...

3.1.1. *El registre fotogràfic i d'àudio.* Ací hem fet ús primerament de diferents fotografies de l'època, que fan el paper de xicotetes finestres que ens deixen veure i descobrir les característiques pròpies de la societat educativa de la zona.

En segon lloc, hem usat *els registres d'àudio* que ens permet descobrir l'essència de les coses per a poder documentar allò que no està documentat en la realitat, descrivint les expressions i significats dels fets menys importants, amb els quals s'intenta refer el clima escolar per a poder veure com era el treball diari a les classes.

Per a portar-ho a terme, es van realitzar entrevistes a persones d'edat avançada, homes i dones, que van comptar les seues experiències escolars contrastant-les amb les dels seus familiars més pròxims, com pares i iaïos. Els detalls de la informació que van aportar aquestes persones, tant antics alumnes com mestres que van exercir als diferents pobles de la Valldigna, han fet possible reconstruir en certa forma la pràctica educativa de l'època.

Els *protagonistes* ens han proporcionat informació del desenvolupament de les jornades escolars, de les activitats que es feien, del material que s'utilitzava per a treballar, dels edificis on estaven instal·lades les escoles, del nombre d'alumnes que hi havia per classe i, com no?, de les desitjades excursions que tots recorden amb gran nostàlgia...

Però, com que els fets són anteriors a 1940, quan ells eren xiquets i xiquetes menuts, els records són difusos, i a vegades pareixen inconnexos i contradictoris... En som conscients, i pensem que açò també s'ha de valorar perquè forma part de la memòria popular.

3.1.2. En relació amb els *registres escrits basats en la consulta de documents oficials, periodístics i revistes especialitzades* de l'època, les dades arreglades, analitzades i organitzades procedien de documents oficials (inventaris del mobiliari, del material didàctic, de l'activitat i el temps escolar —els horaris—, de les fitxes de preparació de classe dels docents...). Aquesta informació es completa amb les dades que aporten les recomanacions que els inspectors feien en els qüestionaris i en els informes de les seues visites, i amb les anotacions que es feia en les actes de les juntes locals i municipals de Primera Ensenyança, on es reflectien els diferents

escrits de personalitats, autoritats locals i intel·lectuals que denunciaven la situació educativa per la qual passaven les poblacions.

Cal ressenyar ací el paper important que tenen tant les memòries escolars i tècniques que elaboraven els mestres al final de curs, com els diaris de classe i la «Memòria de pràctiques d'ensenyança de Magisteri», realitzada el 1955 a l'escola número 1 de xiquetes de Tavernes, ja que ens ha ajudat a comprendre millor l'escola d'ahir, perquè no sols s'hi reflecteix la realitat escolar de l'època, sinó també les opinions i valoracions que tenien els docents dels diferents temes, demostrant la distància que hi havia entre la normativa legal i la pràctica escolar, i la gran similitud que hi havia entre les idees pedagògiques de l'època i tot allò que es feia a les escoles.⁵

A més, en aquesta secció també ens hem basat en les lleis i en els reials decrets d'Educació que s'anaven publicant, així com en les xifres i dades estadístiques oficials, que encara que som conscients de les imprecisions i del possible marge d'error que poden presentar, no descartem que han proporcionat el sentit i significat real de la construcció del sistema escolar a nivell nacional i comarcal. A més, en presentar la panoràmica educativa acompanyada d'estadístiques i fotografies d'aquells moments, han fet possible inferir les característiques educatives del nostre territori durant el període de temps estudiat. També s'ha realitzat un seguiment dels temes educatius en la premsa periòdica, professional i especialitzada de l'època, aportant una documentació amb amplitud i diversitat de fonts, i amb diferents punts de referència.

3.1.3. Respecte a la *recuperació del material didàctic, dels llibres de text i del treball que feien els alumnes a l'escola* (llibretes, quaderns de rotació de classe, mapes, dibuixos, treballs manuals, labors...), s'estudia primerament aquestes eines escolars, ja que són l'empremta d'un passat que encara es pot reconstruir en la memòria de distintes generacions actuals. D'entre aquestes, es fa una descripció dels llibres escolars utilitzats, perquè van ser un dels instruments que van constituir el principal suport de l'ensenyança d'aquests anys, constatant que, al principi, els mestres, per a desenvolupar l'activitat escolar i seguint la pauta marcada per la rutina professional, elaboraven els seus llibres de text, fent que cada docent tinguera el seu propi «llibret». Però, amb el pas dels anys, açò va canviar, i foren substituïts per manuals de text.

5. FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Carmen: *Los temas educativos en las Memorias del Magisterio valenciano (1908-1909)*, Universitat de València, 2002.

L'atractiu que actualment presenten tant els antics llibres i manuals de text com els diferents recursos didàctics que s'utilitzaven a l'escola del segle XIX i del XX es produeix perquè, a més de tenir una funció didàctica específica en l'àmbit de les diferents matèries, són l'expressió dels mètodes d'ensenyança i d'aprenentatge que es desenvolupaven en aquesta època. Cal ressenyar ací que, a més, són considerats també com a documents històrics, on es reflecteix la ciència i la pedagogia; tot açò, unit amb les vivències experimentades per les persones entrevistades, revelen que tant els llibres com els recursos emprats mostren, no sols l'evolució dels diferents plantejaments didàctics del moment, sinó també les distintes posicions que va adoptant el coneixement definit en els seus continguts i en la seua organització.

En segon lloc, pel que fa l'estudi de *les mostres dels treballs dels escolars* (llibretes, quaderns de rotació, dibuixos, treballs manuals, labors...), hem de dir que són instruments que ajuden a conèixer millor l'ambient escolar, i en aquest aspecte els documents, tant materials com immaterials, que hem recollit, juntament amb els records d'aquelles vides a les quals ens han permès endinsar-nos, han fet possible reconstruir a grans pinzellades tot el que l'escola ha significat per als habitants de la Valldigna.

4. Evolució de la investigació

Aquesta investigació ens ha acostat no sols a la vida escolar i als canvis viscuts, tant a nivell polític com a nivell escolar, a la Valldigna durant el període de temps estudiat, sinó també ha donat com a resultat la publicació del llibre titulat *L'escola feta història. Evolució dels descriptors del sistema escolar a la Valldigna (1857-1970)*, que ens ha permès escoltar grans històries i anècdotes, i recollir una gran informació que no sols ha sigut contada, sinó que també ens l'han prestada per a poder fer real l'exposició «Escoles per al record», en què, mitjançant la mostra dels recursos didàctics que hi havia a les aules, el recull dels treballs elaborats pels alumnes i el seu material fotogràfic, s'ha intentat posar nom i cares als protagonistes del món escolar: *els mestres i els alumnes de la Valldigna*, que amb els seus records i relats plens d'emoció han ajudat a refer l'ambient educatiu i a retrobar-nos amb les escoles d'ahir de la Valldigna, al mateix temps que ens ha mostrat la part humana del procés de l'escolarització.

Amb l'exposició hem volgut recrear una escola com la que ells van viure i com la que recorden, una escola de pupitres i tinters, de catons i enciclopèdies, una escola de llibretes i de treballs de costura, de panells i cançons per a aprendre,

una escola que, encara que passada, no està oblidada. Una escola present en la ment de tots i, al cap i a la fi, una escola per al record.

L'exposició «Escoles per al record» ha demostrat que no desapareix res mentre estiga en la memòria de la gent, i l'escola d'ahir hem constatat que encara continua molt endins dels habitants de la Valldigna.

4.1. Estructuració de l'estudi

El treball s'ha organitzat en quatre parts. En la primera es descriu l'evolució del *context socioeconòmic* dels diversos pobles de la Valldigna des de 1857 fins a 1970, que permet situar en la segona part l'estudi de la seua *realitat escolar*, on s'analitza la implantació de l'*obligatorietat escolar* i les mesures que cada poble va aplicar per a controlar l'*assistència* a classe, que estava relacionada amb el procés de *creació i construcció d'escoles* i amb l'evolució de les *condicions materials* d'aquestes. Ací també es reflecteix la problemàtica que planteja el *finançament de la vivenda* (casa-habitació) *dels mestres* com un aspecte característic del món educatiu d'aquests anys.

En la tercera part es fa un *estudi qualitatiu de l'escolarització des d'un enfocament etnogràfic*, en què l'activitat escolar es combina amb la descripció de les característiques del currículum: la metodologia seguida en les classes i la manera com s'organitzaven les activitats dins del temps escolar. També s'estudia el tipus de llibres de text i de lectura que s'utilitzaven, així com s'analitza el paper que exercien les llibretes dels escolars, on es constata l'evolució dels diferents mètodes d'ensenyança que s'empraven en l'època.

La quarta part se centra a descriure l'*educació d'adults* com un aspecte primordial i específic de l'escolarització de la Valldigna. L'anàlisi de la implantació i l'organització de l'alfabetització en les diverses localitats aporta informació que ajuda a comprendre millor com es va desenvolupar aquest procés als diferents pobles.

4.2. Identificació i descripció dels descriptors

En relació amb la dimensió política, hem analitzat l'impuls legislatiu i la influència educativa que va suposar la publicació de la Llei Moyano (1857) en l'escolarització nacional i la seua repercussió en aquesta zona. La importància de tot el procés consisteix a considerar l'escola sota un doble vessant: com una necessitat per a la societat i com un deure per a l'Administració, i aquestes premisses són la base sobre la qual es fonamentaria el nou sistema públic d'ensenyança que va prevaldre fins a la publicació de la Llei Villar Palasí (1970).

L'altra dimensió considerada la constitueix el paper reivindicatiu dels intel·lectuals de l'època, que insisteixen en el poder generador de progrés que té l'educació, ja que la veuen com un instrument de perfecció humana que ajudaria les persones a aconseguir la plenitud personal i pública.

Considerar de manera complementària la variable intel·lectual i política que ha permès reconstruir el desenvolupament de l'escolarització a la Valldigna en aquest període de temps, identificant i analitzant els aspectes més rellevants de l'evolució del nombre d'escoles i la forma en què la societat civil s'articulava amb les institucions públiques per a resoldre els problemes educatius. Per això hem arreglat i organitzat dades concretes sobre les escoles de les diverses poblacions que la formen, i se'n poden inferir les característiques rellevants de l'ambient escolar, la seua organització i els diferents mitjans amb què comptava. La informació obtinguda ha ajudat a identificar els mecanismes que han afavorit o han dificultat en cada moment el procés escolaritzador desenvolupat en aquest territori, que no està exempt de dificultats i deficiències, però que al final aconsegueix grans èxits, com va ser la disminució del nombre d'analfabets durant el període de temps analitzat.

La descripció de la realitat escolar de l'època estudiada facilita la comprovació dels avanços, retrocessos i estancaments de la implantació i difusió del nou sistema educatiu als pobles de la Valldigna, i permet aprofundir en aspectes importants de la nostra identitat i configuració històrica, aspectes que troben en el vessant escolar i pedagògic un punt de suport important. A més, també possibilita conèixer millor l'oferta educativa i la seua tipologia, els ingressos econòmics amb què comptaven, les condicions dels edificis, el nombre d'alumnes, els diversos materials curriculars, els textos utilitzats en el treball diari, així com també el diferent grau de compliment de les obligacions que els municipis tenien amb el professorat.

5. Consideracions finals

Intentem amb l'estudi contribuir a acostar la realitat escolar de la Valldigna en un període de temps decisiu (1857-1970) dins del marc legal educatiu definit per la promulgació de dues lleis importants: la Llei Moyano (1857) i la Llei de Villar Palasí (1970). L'objectiu és despertar l'interés per les coses de la nostra terra, alhora que pretenem aportar i rescatar dades que ens permeten reconstruir el procés d'escolarització del nostre territori. D'aquesta manera, esperem que el present text siga un instrument que facilite, no sols conèixer millor aquest procés, sinó també les implicacions que va tenir a l'hora d'implantar-se als diverses pobles.

Les dades arreplegades indiquen que els instruments legals són una cosa, i la consolidació dels diferents canvis en la societat civil n'és una altra de ben distinta, i es constata la insistència a proclamar la importància i la necessitat d'una educació per a tots, juntament amb la denúncia de la precària realitat existent, a més de la demanda de projectes i solucions, i la seua dificultat per a portar-ho endavant. Aquesta situació genera punts de interrogació, de busca, de reflexió, per a tractar d'aconseguir síntesis valuoses que ajuden a situar i fitar millor les relacions entre els aspectes purament jurídics i la seua aplicació a la realitat en contextos socioculturals concrets.

El treball no sols simbolitza un recorregut científic per la història educativa de la Valldigna, sinó que intenta aconseguir que el seu contingut done a conèixer de forma amena aquells temps escolars, ja llunyans per a nosaltres, però que fan reviure als nostres majors moments transcendents de les seues vides. És una il·lusió compartida amb aquelles persones protagonistes dels esdeveniments ocorreguts durant els anys que comprén aquesta investigació, i que amb els seus relats i comentaris han fet possible que fóra real poder parlar de lleis educatives i plans d'escolarització, i a la vegada de les experiències escolars de les persones que ho van viure.

Considerem que l'estudi *L'escola feta història. Evolució dels descriptors del sistema escolar a la Valldigna (1857-1970)* i l'exposició «Escoles per al record» són fonamentals per a conèixer l'evolució de la història educativa de la Valldigna, ja que, tal com hem pogut comprovar al llarg del treball, ens trobem davant d'un territori amb una llarga i complexa evolució historicoeducativa que perdura en la memòria de generacions i que al mateix temps ha anat configurant la seua identitat.

Convé destacar com a idea clau que hem identificat en la investigació la manera en què els diversos pobles de la Valldigna han intentat donar resposta als problemes educatius plantejats des d'un mateix marc legal; per tant, ací hem intentat relacionar la teoria educativa, les diferents lleis i normatives que s'anaven publicant i la seua posada en pràctica en aquesta comarca, i hem comprovat que era impossible aconseguir l'obligatorietat i l'assistència real a l'escola, perquè no hi havia escoles suficients per a atendre tota la població, i això va originar que l'ensenyança fóra obligatòria legalment, però no realment, cosa que era una utopia.

No obstant això, per a poder entendre l'evolució que es dona a la Valldigna respecte a la qüestió de l'educació, cal considerar la relació que hi ha entre les limitacions materials, el context econòmic dels municipis i les creences i

concepcions socials que tenien els seus habitants, i açò no és possible sense tenir en compte les relacions que es van produir al llarg del temps entre aquestes tres dimensions (econòmica, social i institucional). Per tant, s'intenta demostrar que els canvis que es van donar en una determinada direcció s'han generat en la mesura que les tres s'han relacionat.

D'aquesta manera, podem observar que durant molts anys la necessitat de l'educació que tenien els habitants de la Valldigna era pràcticament inexistent, i comprovar que primer els xiquets anaven a l'escola quan molestaven a casa, i després els majors deixaven d'assistir-hi en les èpoques en què hi havia treball al camp, ja que els pares preferien que els seus fills els ajudaren en aquestes tasques abans que anaren a classe. En aquest context, s'havia de *crear en els ciutadans la necessitat de l'educació*, i al mateix temps s'havia de *conscienciar les famílies de la importància* que aquesta tenia per a les seues vides, fent veure que anar a classe no suposava una pèrdua de temps ni de jornals (és dir, la *mentalitat* que tenien les persones en relació amb el paper de l'educació). I així, primer va ser l'elit de la Valldigna, juntament amb les corporacions municipals dels diversos pobles, que, preocupades pels temes educatius i principalment per l'escola primària, van començar a *demanar l'educació per a tots els xiquets*, ja que la consideraven fonamental, per tal com la veien com un instrument de perfecció humana i de regeneració social. Però les condicions negatives del món educatiu van originar que els pares no valoraren l'educació, ja que la falta d'escoles i de mestres, la gran quantitat d'alumnes que hi havia per aula, les instal·lacions inadequades on estaven les classes, el material escàs i vell que hi havia per a desenvolupar el treball escolar i la utilització de mètodes d'ensenyança verbalistes... donava com a resultat que l'ensenyança fóra passiva, ja que s'obligava el xiquet a estar immòbil i en silenci durant llargues sessions de classe, i s'utilitzava un mobiliari moltes vegades inadequat.

D'altra banda, en relació amb el context específic de l'escola (currículum, mètodes, i materials didàctics), els pobles de la Valldigna no són més que un reflex de les idees dominants a la resta del país. No obstant això, a la Valldigna va ser possible *visualitzar* respostes educatives que reflectien la transformació de les idees que s'estaven donant en la manera d'entendre l'educació. Com a exemple tenim la forma en què es van dur a terme les excursions, projectant-les com a activitats extraescolars rellevants, el suport a les colònies d'estiu, i les respostes donades a l'alfabetització i a l'educació d'adults.

En aquest sentit i en relació amb el currículum vigent en els anys analitzats, hem de dir que el seu estudi ens dóna a conèixer que l'escola és la transmissora de la cultura que la societat va acumulant al llarg dels anys, i és la que prepara els xiquets per a mantenir-los en el seu estatus (l'enciclopèdia és una mostra del compendi del saber que els alumnes havien d'aprendre). En aquest context, no pot considerar-se com un agent de canvi, sinó com un mecanisme que reforça el sistema econòmic i social que té la Valldigna, i que assigna rols diferents a xiquets i a xiquetes dins d'una economia agrària.

Però cal assenyalar que a la Valldigna també hi havia persones que valoraven i lluitaven per aconseguir una educació integral, activa i intuïtiva, i gràcies a elles al nostre territori van sorgir una sèrie de *moviments pedagògics que defensaven el desenvolupament d'una educació en contacte amb el medi natural* que envoltava el xiquet, que va donar lloc a l'aparició de les activitats extraescolars. En aquest sentit, cal destacar els passejos i les excursions que es feien per a visitar els edificis històrics i els paratges natural de la localitat. Aquestes experiències van culminar amb les colònies escolars que es van instal·lar a la platja de Tavernes en la dècada de 1930, que van aconseguir així apropar l'escola i el medi. En relació amb l'educació d'adults, hem de dir que durant el temps estudiat es va aconseguir disminuir notablement el gran nombre d'analfabets que hi havia a la zona, gràcies al fet que les autoritats locals, preocupades pel problema, ho van convertir en qüestió prioritària de les seues actuacions. Aquest procés va anar paral·lel a la millora econòmica i social d'aquestes poblacions, i a l'augment del nombre de les seues escoles. Cal ressenyar ací *la conscienciació i col·laboració de les empreses* de la Valldigna, que va ser fonamental en l'alfabetització, ja que per a accedir als llocs de treball que s'oferien puntuava com a mèrit estar alfabetitzat, cosa que va originar l'augment de l'assistència a les classes. Açò indica que, en aquests anys, l'educació era valorada positivament per les persones, sempre que veren que l'esforç que se li dedicava tenia una compensació en les seues vides quotidianes. Com a resultat de tot aquest procés, tenim que el subjecte de l'educació va canviant, i ja no era el xiquet, sinó l'home, i això va donar lloc a l'aparició de l'educació permanent.

Finalment, hem de dir que l'escola, com a agent de canvi social, evoluciona amb rapidesa al final del període estudiat, sobretot a partir de la dècada de 1960, amb la posada en pràctica dels plans de desenvolupament social, fent que el treball infantil ja no fóra tan necessari per ajudar econòmicament les famílies, i açò va repercutir en l'absentisme, de manera que la Valldigna va aconseguir una estabilitat en l'assistència escolar. I així comprovem al llarg de l'estudi que l'escola, per si

mateixa, no és la que va canviar la societat, sinó que va ser un conjunt de molts factors que s'uniren i que, conjuntament, van donar lloc a aquest canvi. D'aquesta manera, l'estudi dels descriptors que caracteritza l'evolució de l'escolaritat a la Valldigna ha permès subratllar la necessària sincronia que hi ha entre les diferents dimensions de la vida dels pobles.

En aquest sentit, la manera en què ha evolucionat l'educació en aquesta comarca en els més de cent anys que abasta la investigació només es pot comprendre pel tipus de relació existent en cada moment entre la *part social*, entesa com la manera en què les persones veuen l'educació i el paper de l'escola en el seu propi desenvolupament personal; el *context econòmic*, entès com l'entramat format pels mecanismes de producció de riquesa de la comarca (les empreses i els diferents tipus d'activitat econòmica existents), i finalment, *les institucions* i la seua forma de canalitzar la normativa legal existent en cada moment. Evidentment, l'autèntica educació és sempre una aventura en la qual es desconeix el seu desenllaç.

6. Referències bibliogràfiques

- ERICKSON, Frederic: «Metodos cualitativos de la investigación sobre la enseñanza», en Wittrock, M. (comp.): *La investigación de la enseñanza, II. Métodos cualitativos y de Observación*, Paidós, Barcelona, 1989.
- FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Carmen: *Los temas educativos en las Memorias del Magisterio valenciano (1908-1909)*, Universitat de València, 2002.
- GOETZ, J. P.; LECOMPTE, M.: *Etnografía y diseño cualitativo en la investigación educativa*, Ediciones Morata, SL, Madrid, 1988.
- SCHWARTZ, Howard; JACOBS, Jerry: *Sociología cualitativa, método para la reconstrucción de la realidad*, Trillas, Mèxic, 1984.
- WOODS, Peter: *La escuela por dentro: La etnografía en la investigación educativa*, Paidós, Barcelona, 1987.

ANNEX FOTOGRÀFIC DE L'EXPOSICIÓ: «ESCOLES PER AL RECORD»

L'exposició, mitjançant la recreació d'una aula (mobiliari i fotografies), intenta reconstruir l'ambient de les escoles d'ahir dels pobles de la Vall d'Aiguà per a poder retrobar la nostra història escolar. L'activitat es va organitzar al voltant de quatre idees que es van desenvolupar fent estances, on s'exposava *el material escolar i didàctic* (pissarres, tinters, plomes, mapes mundi i d'Espanya, globus terraqüis, peses i mesures, làmines d'història sagrada...); *els treballs fets pels escolars* (llibretes, mapes, dibuixos, labors); *les produccions dels docents* (diari de classe, les memòries de pràctiques de l'ensenyança, les revistes pedagògiques, publicacions escolars...), i finalment *els llibres de text, les enciclopèdies i els llibres de lectures escolars*.

Imatges de l'exposició amb la taula del mestre, pissarres, i pupitres.

L'exposició intenta mostrar les diverses activitats que els alumnes realitzaven a les escoles d'ahir, al mateix temps que vol ser una crida per a recuperar i difondre el patrimoni historicoeducatiu.

Imatges de l'exposició amb diversos materials: mostres de labors, llibres de text i lectures escolars, cartilles d'escolaritat, diari de classe, publicacions de revistes escolars, etc.